УДК 354:314.74 (4-191.2)

К. Бялоблоцкі

ПРИЧИНИ ЕМІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Проаналізовано особливості еміграційних процесів у країнах Вишеградської групи до їхнього вступу, в ході вступу та після вступу в ЄС. З’ясовано відмінності в соціально-економічному розвитку й рівні народжуваності у країнах Західної Європи та країнах Вишеградської групи. Виокремлено циклічні і структурні причини еміграційних процесів у країнах Вишеградської групи.

Ключові слова: міграція, еміграція, еміграційний процес, економічна еміграція, управління міграцією, країни Вишеградської групи.

Специфіка *еміграційних процесів* у сучасних країнах Вишеградської групи в тому, що вони набули свого окресленого формату лише на початку 90-х рр. XX ст. Натомість в історичному зрізі вони позиціонувались вкрай диверсифіковано та розрізнено. Східно-західна міграція стала головною проблемою, що спіткала країни Вишеградської групи (й інші країни Центрально-Східної, Південно-Східної та Східної Європи) після того, як у них відбулись державно-управлінські та соціально-економічні зміни наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. Річ у тому, що після перших ознак значної еміграції з колишнього комуністичного регіону країни Західної Європи незабаром прийняли обмежувальні правила. Це здебільшого було зумовлено підвищенням безробіття та тягарем “східних” іммігрантів на системи соціального забезпечення країн Заходу. У той же час та паралельно з піднесенням еміграційних процесів з країн Вишеградської групи вони самі стали цілями іммиграційних потоків зі сходу [1 – 3]. Але найцікавіше у цьому контексті те, що жорсткі приписи країн ЄС щодо країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи (зокрема до моменту вступу останніх у ЄС) незабаром стали прикладом для бажаних правил регулювання міграції з нових демократичних держав, а тому й позначились на ході вироблення механізмів управління міграцією [4]. Як наслідок, випереджаючі очікування еміграції (зумовлені, передусім, традиційним припущенням про доходи чи ВВП на душу населення) із країн Вишеградської групи (насамперед на початку 90-х рр. XX ст.) виявились значно більшими, ніж її результуючі наслідки, оскільки міграційні процеси почали відбуватись у різних напрямах, а не лише за вектором “схід – захід”, а також виявились як коротко- та довготерміновими, так і легальними та нелегальними [5]. Все це зумовило потребу наукового (теоретичного й емпіричного) визначення причин еміграційних процесів у країнах Вишеградської групи.

Проблематика причин еміграційних процесів у країнах Вишеградської групи розглянута в доробках таких зарубіжних вчених: П. Альварез-Плата, Т. Бауер, М. Бахна, Я. Біяк, К. Боднар, Т. Боері, Х. Брюкер, К. Буднік, М. Гарапіч, Е. Гоздзяк, Б. Дівінскі, Т. Зелінські, К. Ігліцька, І. Корись, Б. Сільверстовс, Т. Сорокова, Л. Сцабо, М. Окольскі, М. Павлак, Д. Петрікова, М. Питлікова, А. Харс, К. Ціммерман, Е. Язвінська та інші. Серед українських вчених окремі аспекти еміграційних процесів у країнах Вишеградської групи досліджували такі вчені: Х. Лавренюк, Г. Ламекіна, О. Малиновська, В. Патійчук та інші. При цьому в Україні недостатньо досліджено причини еміграційних процесів у країнах

Вишеградської групи. Це зумовлює актуальність дослідження. Метою статті є визначення причин еміграційних процесів у країнах Вишеградської групи.

Еміграційні процеси у країнах Вишеградської групи доцільно розглядати триетапно – до їхнього вступу в ЄС, під час вступу та після вступу в ЄС. Хоча й на увазі завжди потрібно мати той факт, що емігранти з країн регіону рухаються не тільки у напрямі країн ЄС, але й до інших, насамперед традиційних "старих" іммігрантських, країн, зокрема Австралії, Канади та США, а також до країн близького східного чи південно-східного зарубіжжя тощо.

Приступаючи до аналізу *еміграційних процесів із країн Вишеградської групи* до і під час їхньої інтеграції у ЄС (зокрема до початку 2000-х рр.), вважаємо за доцільне зауважити, що вони були зумовлені, передусім, відмінностями в *соціально-економічному розвитку* (зокрема в рівні ВВП на душу населення, зокрема за паритетом купівельної спроможності) країн регіону і країн ЄС (Західної Європи). За даними табл. 1 і 2 очевидно, що Угорщина, Польща, Словаччина і Чехія були і досі є менш соціально-економічно розвиненими, ніж їхні гомологи серед "старих" держав-членів ЄС і Західної Європи (не всі держави Західної Європи є членами ЄС).

Таблиця 1

Щорічний рівень ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності у країнах Вишеградської групи та країнах Західної Європи (1990 – 2016 рр.), дол. США [6]

Країна	ВВП на душу населення			
	1990 р.	2000 р.	2010 р.	2016 р.
Країни Вишеградської групи				
Угорщина	8283,03037 (1991 р.)	11843,462	21466,5742	26680,5941
Польща	6175,230105	10644,71385	21089,01108	27810,51663
Словаччина	7131,25198 (1992 р.)	11347,91207	25010,54458	30631,95391
Чехія	12608,51034	16132,36975	27659,26524	34711,28294
Середні дані	8549,505699	12492,11442	23806,34878	29958,5869
Країни Західної Європи				
Австрія	19394,23375	29301,08698	41906,72959	50077,83261
Бельгія	18757,80522	27966,9388	40129,42633	46383,23696
Греція	13290,18183	19503,87943	28202,83336	26783,02457
Данія	18214,33344	28640,06243	43082,75554	49695,96751
Ірландія	13734,53487	30155,26932	43221,45984	68882,87834
Ісландія	22129,16802	29497,91123	38410,6693	51398,92651
Іспанія	13626,44585	21517,32964	31984,15525	36309,8443
Італія	18546,22739	27006,39772	35075,7532	38160,67359
Люксембург	30955,18371	55306,30735	85779,0824	105881,7605
Мальта	9337,889418	19410,77635	27862,85075	37899,21063
Нідерланди	18899,8206	31572,67803	44585,52623	50898,08869
Норвегія	18431,31229	36927,96013	57995,86019	59301,67024
Португалія	11762,11007	18872,37901	27360,96112	30624,17469
Спол. Корол.	16739,14676	26030,72882	35740,7372	42608,91939
Фінляндія	18148,28541	26732,30607	38812,31889	43052,7268
Франція	17640,66127	26192,6532	36026,98256	41466,26571
ФРН	19421,76614	27277,11033	39263,18779	48729,59042
Швейцарія	27523,7644	35675,09453	52935,80414	62881,46051
Швеція	20096,18657	29257,98526	41667,83209	49174,86379
Середні дані	18244,68721	28781,30814	41581,31188	49484,79557

Виняток становить лише ситуація у Греції (до того ж тільки після 2010 р.), яка традиційно не була об'єктом еміграції населення з країн Вишеградської групи. Це можемо прослідкувати як за показниками щорічного ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності), так і за показниками щорічного приросту ВВП аналізованих країн (за винятком періоду фінансово-економічної кризи, яка розпочалась у 2008 р.). Навіть попри те, що такі країни, як Чехія, що до 2000 р. досягли 50 – 60-відсоткових показників соціально-економічного розвитку країн Західної Європи, а станом на 2016 р. загалом всі країни Вишеградської групи у середньому на 60% становлять ВВП на душу населення країн Західної Європи, а темпи його приросту у перших є навіть вищими, аніж у других (найперше після вступу перших у ЄС). Відтак прослідковується тенденція, що навіть після колапсу СРСР та значних змін у ринках праці і суспільствах посткомуністичних країн Вишеградської групи, вони продовжили залишатись економічно та соціально залежними від країн Західної Європи, а тому ключові еміграційні процеси були (і досі є) спрямовані саме до них [7]. Спочатку це було зумовлено реструктуризацією економік країн регіону, а відтак – соціально-економічними негараздами їх населення. Згодом це стало наслідком переорієнтації ринків праці країн регіону на Західну Європу, а відтак – потребою корекції заробітних плат різних прошарків населення (передусім робітників).

Таблиця 2

Щорічний приріст ВВП у країнах Вишеградської групи та країнах Західної Європи (1990 – 2016 рр.), % [8]

Країна	Щорічний приріст ВВП			
	1990 р.	2000 р.	2010 р.	2016 р.
1	2	3	4	5
Країни Вишеградської групи				
Угорщина	-3,06418035 (1992 р.)	4,202333971	0,677098149	1,95436933
Польща	-7,0155788 (1991 р.)	4,559571179	3,606960459	2,678677124
Словаччина	1,901327059 (1993 р.)	1,210173376	5,041716665	3,285149716
Чехія	-11,6149424 (1991 р.)	4,294136059	2,295089687	2,426033011
Середні дані	-4,948343623	3,566553646	2,90521624	2,586057295
Країни Західної Європи				
Австрія	4,345641565	3,368407715	1,928673056	1,480730721
Бельгія	3,137402456	3,633841364	2,695144611	1,19297884
Греція	0	3,919770772	-5,47903711	0,011752059
Данія	1,475244726	3,746900212	1,870992639	1,287563494
Ірландія	8,466527969	9,912390825	2,033546407	5,213744704
Ісландія	1,16937033	4,680514158	-3,55986488	7,199684474
Іспанія	3,781393447	5,289093179	0,013786544	3,235753073
Італія	1,985774909	3,710107987	1,686523279	0,879890549
Люксембург	5,319932182	8,239799112	4,86496856	4,180493009
Мальта	6,291390958	6,770193911	3,542683214	5,041457164
Нідерланди	4,183222799	4,238763069	1,402662177	2,141808733
Норвегія	1,932438873	3,205285075	0,601886135	1,077979021
Португалія	3,950523301	3,787494022	1,898691753	1,398561546
Спол. Корол.	0,716882963	3,744962443	1,915161833	1,80601839
Фінляндія	0,675783494	5,634847452	2,992337502	1,387299924
Франція	2,914009701	3,875162259	1,965657375	1,187650382
ФРН	5,255006086	2,962045368	4,079933305	1,8672582

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5
Швейцарія	3,674625648	3,946102508	2,953816768	1,287450828
Швеція	0,754674751	4,735287133	5,988926547	3,177734937
Середні дані	3,159465587	4,705314135	1,757709985	2,371358424

Деталізують ситуацію 90-х рр. XX ст., але значно меншою мірою сьогодення такі соціально-економічні показники, як рівень безробіття та народжуваності в країнах Вишеградської групи і в країнах Західної Європи (табл. 3 та 4). Саме тому сумарно очевидно, що окреслені вище соціально-економічні стимули/чинники впливу у вигляді більш високих показників ВВП і різко зростаючого рівня безробіття у країнах-членах ЄС (до 2004 р., тобто в Західній Європі) водночас з раптово набутою свободою міжнародної мобільності (порівняно з періодом до 1989 р.) створили сильні стимули до еміграції населення країн Вишеградської групи, де також значними були показники безробіття, але значно нижчими були заробітні плати тощо.

Таблиця 3

Щорічний рівень безробіття у країнах Вишеградської групи та країнах Західної Європи (1991 – 2016 рр.), % [9]

Країна	Щорічний рівень безробіття			
	1991 р.	2000 р.	2010 р.	2016 р.
Країни Вишеградської групи				
Угорщина	10,1350002	6,5630002	11,1719999	5,16800022
Польща	11,9659996	16,3129997	9,63700008	6,18300009
Словаччина	12,3290005	19,0620003	14,3789997	9,99100018
Чехія	2,26999998	8,76200008	7,27899981	4,04500008
Середні дані	9,17500007	12,67500007	10,61674987	6,346750143
Країни Західної Європи				
Австрія	3,4000001	4,6869998	4,82000017	6,10900021
Бельгія	6,98600006	6,58599997	8,29199982	8,25599957
Греція	7,65600014	11,2480001	12,7130003	23,9090004
Данія	9,09899998	4,47599983	7,46400023	6,05100012
Ірландія	15,7749996	4,31799984	13,8540001	8,08899975
Ісландія	2,5480001	1,93599999	7,56400013	3,75999999
Іспанія	15,9280005	13,7849998	19,8600006	19,4470005
Італія	10,1029997	10,8420000	8,36200047	11,5410004
Люксембург	1,48199999	2,34500003	4,36100006	5,94199991
Мальта	7,64300013	6,32299995	6,84700012	5,31699991
Нідерланди	7,28399992	2,7249999	4,44999981	6,16599989
Норвегія	5,40700006	3,45799994	3,52099991	4,80600023
Португалія	3,91899991	3,81999993	10,7700005	11,1599998
Спол. Корол.	8,55200005	5,5619998	7,78700018	4,84899998
Фінляндія	6,50299978	11,1350002	8,39400005	8,99699974
Франція	9,13399982	10,7430000	9,3039999	9,96500015
ФРН	5,31699991	7,91699982	6,96600008	4,31099987
Швейцарія	1,77699995	2,66599989	4,54400015	4,58300018
Швеція	3,24300003	5,46600008	8,60999966	7,09299994
Середні дані	6,934526302	6,317789414	8,341210644	8,439526344

Своєю чергою, доцільно зазначити, що у всіх країнах Вишеградської групи, крім Словаччини, впродовж 1990 – 2016 рр. (табл. 4) простежувалась специфічна соціально-демографічна структура населення, яка виявилась у скороченні рівнів

народжуваності, а тому була важливою у контексті еміграційного потенціалу. Так, зауважено, що скорочення народжуваності до рівня, нижчого, ніж у країнах Західної Європи, призвело, суплементарно з попередніми висновками, а також внаслідок високих рівнів народжуваності в 70 – 80-х рр. XX ст., до додаткового відтоку населення з країн Вишеградської групи. Як наслідок – очікування, що еміграційні процеси з країн регіону впродовж наступних десятиліть призведуть або принаймні можуть призвести (у деяких сферах зайнятості вже призвели) до *дефіциту робочої сили* на ринках праці [10].

Таблиця 4

Рівень народжуваності у країнах Вишеградської групи та країнах Західної Європи (1990 – 2015 рр.), у середній кількості дітей [11]

Країна	Рівень народжуваності (1990 р.)	Рівень народжуваності (2000 р.)	Рівень народжуваності (2010 р.)	Рівень народжуваності (2015 р.)
Країни Вишеградської групи				
Угорщина	1,87	1,32	1,25	1,44
Польща	2,06	1,37	1,41	1,32
Словаччина	2,09	1,30	1,43	1,37
Чехія	1,90	1,15	1,51	1,53
Середні дані	1,98	1,29	1,40	1,42
Країни Західної Європи				
Австрія	1,46	1,36	1,44	1,47
Бельгія	1,62	1,67	1,86	1,74
Греція	1,39	1,25	1,48	1,30
Данія	1,67	1,77	1,87	1,69
Ірландія	2,11	1,89	2,05	1,94
Ісландія	2,30	2,08	2,20	1,93
Іспанія	1,36	1,22	1,37	1,32
Італія	1,33	1,26	1,46	1,37
Люксембург	1,60	1,76	1,63	1,5
Мальта	2,04	1,70	1,36	1,42
Нідерланди	1,62	1,72	1,79	1,71
Норвегія	1,93	1,85	1,95	1,75
Португалія	1,56	1,55	1,39	1,23
Спол. Корол.	1,83	1,64	1,92	1,81
Фінляндія	1,78	1,73	1,87	1,71
Франція	1,77	1,89	2,03	2,01
ФРН	1,45	1,38	1,39	1,50
Швейцарія	1,58	1,50	1,52	1,54
Швеція	2,13	1,54	1,98	1,88
Середні дані	1,71	1,62	1,71	1,62

Окреслена ситуація набуває загрозливих обрисів з огляду на те, що емігранти з країн Вишеградської групи традиційно є високоосвіченими та добре навченими фахівцями з культурою і традиціями, які близькі до західноєвропейського населення. Окрім того, серед населення країн регіону, яке зайняте в еміграційних процесах, – здебільшого молоді й освічені люди, які отримують значно вищі прибутки від еміграції, ніж від перманентного проживання у себе на батьківщині. Це доповнюється фактом, що більшість молодих людей із країн Вишеградської групи є знавцями іноземних мов. А це додатково сприяє їм у прийнятті рішень про

еміграцію. Адже знання мови – це один із ключових чинників у передачі людського капіталу в іншій країні, а тому він допомагає іммігранту (у цільовій країні) бути успішним на ринку праці [12]. Насамперед з огляду на те, що серед ключових іноземних мов, які знають жителі країн регіону, – англійська та німецька (зокрема у країнах, які географічно близькі до Німеччини та Австрії – передусім у Словаччині і Чехії). Це чудово кореспондується зі статистикою, згідно з якою понад 80% молодих людей у країнах Центрально-Східної Європи вважають знання іноземної мови важливим навиком у пошуку належної роботи у своїх країнах. Причому частка таких людей значно більша порівняно з понад 40% молодих людей у "старій" Європі [13]. Відтак знання іноземної мови вважається важливою частиною людського капіталу на ринках праці країн Вишеградської групи, через що потенційні емігранти вважають за краще вибрати країну призначення з широкомовною практикою. Річ у тому, що знання окремих іноземних мов підвищує шанси на успіх потенційного емігранта на зовнішньому ринку праці та зменшує витрати на еміграцію. Наслідком цього є факт, що вивчення, практикування і покращення "широкорозмовної" мови в "рідних" країнах є фактором, який особливо підходить для тимчасових емігрантів. Це суплементується чинником створення та поширення еміграційних мереж, створених освіченими людьми-професіоналами, що додатково спрощує еміграційні процеси з країн Вишеградської групи.

Узагальнюючи соціально-економічну зумовленість еміграційних процесів із країн Вишеградської групи, доцільно зауважити, що вона значною мірою відповідає моделі міграції Роя чи теорії "магніту добробуту" Боржаса, тобто загалом спричинена добробут-орієнтованими та притягальними чинниками [14]. Ситуацію доповнює той факт, що в країнах Вишеградської групи вищий рівень безробіття становить труднощі при фінансуванні витрат на еміграцію, а тому частково відповідає так званій "кривій заробітної плати" [15, 16]. Це означає, що чим освіченішим є населення країни, тим вищий еміграційний потік із цієї країни, що відповідає теоретичним очікуванням зростання людського капіталу. Це зіставляється з чинником впливу мереж мігрантів та чинником знання іноземної мови/мов й демонструється на прикладі передусім США та Канади, де хоча і менше емігрантів із країн Вишеградської групи, але вони більш соціалізовані й інтегровані у відповідні суспільства. Відтак це генерує висновок, що еміграційно країни Вишеградської групи є якщо не ідентичними, то принаймні дуже схожими, а тому можуть становити уніфікований патерн на тлі інших країн Центрально-Східної Європи.

Сумарно це підтверджує попередні теоретизації та емпірично регламентує, що серед *причин еміграційних процесів* у країнах Вишеградської групи зазвичай доцільно виокремлювати циклічні і структурні. Серед циклічних – рівень безробіття і відмінності у можливостях працевлаштування в країнах походження та призначення. Річ у тому, що робочі можливості відіграють ключову роль у прийнятті еміграційних рішень, бо безробіття зростає під час економічної кризи, яка як відштовхувальний чинник збільшує ймовірність еміграції. Важливо й те, що розподіл емігрантів за їхньою сферою зайнятості може збігатися або не збігатись із тим, що притаманний для корінного населення країни призначення еміграції [17, 18]. Натомість загалом емігранти усереднено не досягають таких же за розподілом важливості та ієрархічності посад, як жителі країн призначення еміграції [19]. Своєю чергою, поміж структурних причин такі, як: а) різниця заробітної плати (відображає відмінності між відносною сумою капіталу та робочої сили, а отже їх продуктивністю в країнах походження та призначення); б) схожість мов та кількість

осіб ідентичного походження, які проживають у країні призначення (однак до певного рівня "насичення"); в) адміністративні перешкоди; г) відмінності у витратах на систему соціального забезпечення і систему освіти в країнах походження та призначення (це насамперед впливає на термінальність і тип еміграції – коротко- чи довгострокову); д) культурне середовище, державно-управлінський клімат та соціалізація [20, 21]. Якщо більшість причин влаштовує емігрантів, то вони залишаються у країнах призначення на якомога довший термін. В іншому випадку, що в межах регіону властиво для Угорщини та Польщі, вони швидше повертаються на свою батьківщину як реемігранти [22]. До того ж, така тенденція прослідковувалась і досі прослідковується як до вступу країн регіону у ЄС, так і після цього (на сучасному етапі часом це особливо помітно у випадку Угорщини та Словаччини). Окрім того, вона доповнюється тим фактом, що реемігранти повертаються із більшим професійним досвідом, але стикаються із проблемою працевлаштування, щоправда різною мірою [23]. Урешті-решт, такий висновок доповнюють А. Зайцева і К. Ціммерман, які вважають, що емігранти, які повертаються до країн Вишеградської групи, частіше, ніж решта населення, емігрують знову [24].

Що стосується еміграційних процесів із країн Вишеградської групи напередодні та відразу після їхнього вступу в ЄС, зокрема в 2002 – 2007 рр., то вони відбувались за попередньо окресленою схемою та логікою, але з певними особливостями [25]. Головна з них полягала у тому, що після одержання прав і свобод на пересування в межах унії європейських країн на Вишеградську групу та загалом на регіон Центрально-Східної Європи ("нових" держав-членів ЄС) було накладено суттєві обмеження на ринку праці. Відтак, з одного боку, членство Угорщини, Польщі, Словаччини та Чехії в ЄС загалом позитивно позначилось на міграційній активності у кожній досліджуваній країні, а з іншого – інтенсивність еміграції виявилась відносно низькою [26]. Річ у тому, що країни Вишеградської групи сподівались, що Західна Європа відкриє для них нові ринки і їхні громадяни зможуть вільно й без будь-яких обмежень працювати у "старих" державах-членах ЄС. Це відповідало би стандартній економічній моделі міграції Роя [27], згідно з якою відтік емігрантів (передусім як робочої сили) з чотирьох країн Вишеградської групи повинен був збільшуватися, адже більше людей повинно було вирішити переїхати та працювати в західних країнах через відносні переваги "старих" держав-членів ЄС. Натомість останні побоювались ситуації напливу порівняно "дешевої", але кваліфікованої робочої сили зі сходу, яка могла зменшити можливості й соціально-економічний стан своїх власних працівників. Тому західні країни відразу не погодились на те, що новоприєднані країни повинні були користуватися однаковими свободами (як і на заході) та вільно працювати у "старих" державах-членах ЄС [28].

Загалом статистично очевидно, що *еміграційна активність* вихідців із країн Вишеградської групи суттєво змінилась після їхнього вступу в ЄС (рис. 1). З одного боку, відтік працівників із чотирьох країн збільшився саме в 2004 р., але став вкрай варіативним після їхнього вступу в ЄС. Прослідковано, що членство в ЄС мало значний вплив на ринок праці Польщі, адже еміграція із цієї країни в Європейську унію збільшилася вдвічі упродовж 2002 – 2005 рр. Так, у 2002 р. до ЄС емігрувало 3 з 1000 людей, у 2005 р. – 6 з 1000 людей, а в 2007 р. – взагалі 7 з 1000 людей. Водночас у 2007 р. еміграція з Польщі почала зменшуватися та досягала рівня 2004 р. Що ж стосується Угорщини, то в цій країні відтік робочої сили збільшився з

1 людини до приблизно 3 на 1000 жителів і це збільшення деякою мірою продовжується. Це означає, що вступ Угорщини до ЄС позитивно, хоча й на доволі низькому рівні вплинув на відтік робочої сили. Урешті-решт у Словаччині та Чехії європейська інтеграція мала незначний позитивний ефект відразу після вступу країн у ЄС, який послабився у 2005 р. Відтак у 2006 р. лише 1 людина на 1000 в Чехії і 5 людей на 1000 в Словаччині емігрували до ЄС (але передусім до Німеччини і Чехії), досягнувши таким чином в 2007 р. свого стану на 2002 р. Все це сумарно результувалось у сприйнятті, що в довгостроковій перспективі приєднання до ЄС не мало та не матиме значного впливу на еміграційну активність населення країн Вишеградської групи [29].

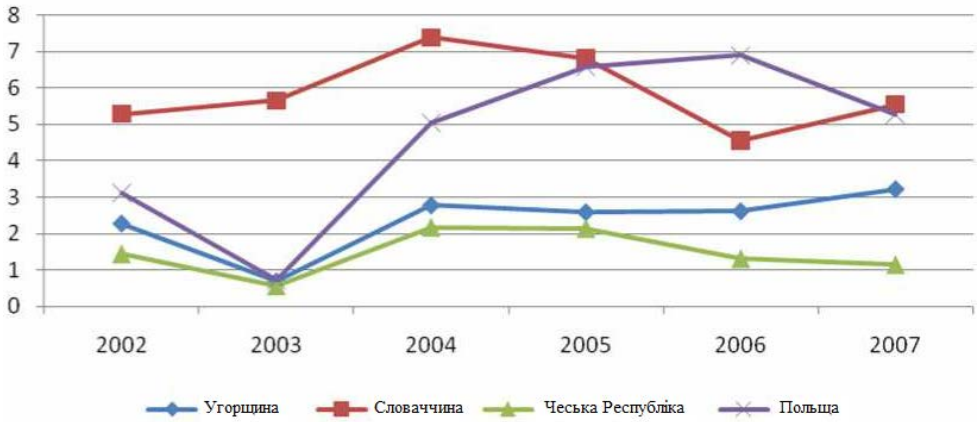

Рис. 1. Статистика еміграційних процесів із країн Вишеградської групи до ЄС (2002 – 2007 рр.), у кількості людей на 1000 населення [30]

Одночасно прослідковано, що Німеччина була і залишається головним об'єктом та ціллю еміграції вихідців із країн Вишеградської групи, до того ж як до, так і після їхнього вступу в ЄС: до цієї країни в окреслений період емігрувало у середньому 2 – 3 людини з 1000. Рівень еміграції у напрямі Сполученого Королівства значно збільшився відразу після вступу країн Вишеградської групи в ЄС. Можливо тому, що Великобританія була однією з трьох країн Європи, які відкрили свій ринок праці відразу після 2004 р. Австрія також стала популярною країною призначення, адже кількість емігрантів до неї після вступу країн регіону в Європейську унію зросла майже вдвічі.

Така статистична ситуація, з одного боку, була і залишається доволі популярною перспективою західних держав, які очікували, що громадяни країн Вишеградської групи й інших країн Центрально-Східної Європи будуть постійно емігрувати на захід у пошуках кращих умов праці та життя. Однак, з іншого боку, в категоріях економіки відчувалось побоювання, що емігранти зможуть суттєво диверсифікувати ринок праці країн Західної Європи. Ще по-іншому сталось у реальності, адже відразу після вступу країн Вишеградської групи в ЄС еміграція з них спочатку зросла, але згодом суттєво скоротилась. Це, на думку К. Уоллеса, було зумовлено збільшенням конвергенції країн регіону з ЄС, унаслідок чого навіть виникла загроза надмірного зменшення кількості емігрантів із країн Центрально-Східної Європи, зокрема у контексті задоволення ними демографічних вимог країн Західної Європи [31]. Виняток передбачувано становила лише Польща, у якій

кількість емігрантів традиційно була більшою, ніж кількість іммігрантів, бо ще до вступу держави в ЄС у ній міграційний баланс був негативним і ця тенденція продовжилась після 2004 р. Натомість в Угорщині, Словаччині та Чехії станом на 2004 р. міграційний баланс був позитивним, що означало, що до них прибувало більше людей, ніж їх залишало [32]. Це відповідало теоретизованим вище причинам еміграційних процесів, зокрема пошуку більшої соціально-економічної вигідності (у формі заробітної плати та соціального забезпечення) й показників людського розвитку та капіталу. Доповнює ситуацію той факт, що ЄС традиційно побоювався одночасного збільшення пропозиції та здешевлення робочої сили за рахунок еміграції вихідців з країн Вишеградської групи (порівняно з більшими рівнями безробіття та заробітних плат громадян країн Західної Європи), а країни регіону побоювались значного відтоку висококваліфікованих працівників й інтелектуального капіталу [33].

Відтак вирішенням взаємних побоювань стали державно-управлінські та економічні бар'єри, а також проведення відповідного управління міграцією та запровадження відповідних міграційних обмежень як країнами ЄС, так і країнами Вишеградської групи [34]. На них наклалися соціокультурні й етнолінгвістичні обмеження, які по-різному вплинули на еміграційні процеси в країнах регіону. Зокрема еміграція з часом інтенсифікувалась з Польщі, але залишилась порівняно неінтенсивною з Угорщини, Словаччини та Чехії. Водночас наслідком еміграційних процесів із країн Вишеградської групи до ЄС відразу після його розширення стали підвищення рівня заробітної плати і зменшення кількості неефективних робочих місць. Наступним результатом стало поступове перетікання додаткового капіталу в країни Вишеградської групи, що призвело до аналогічних процесів (як і в Західній Європі) і у них. Саме тому виникла ситуація, що витрати на еміграцію з часом почали компенсувати переваги і заробітну плату в країнах Західної Європи, через що люди почали повертатися до "нових" держав-членів ЄС. Такий процес трансформації виявився максимізацією добробуту всієї Європейської унії, що змусило ЄС і національні економіки суттєво лібералізувати міграційні процеси у Європі [35]. Це засвідчило, що "загальний економічний ефект" від еміграції із країн Вишеградської групи був хоч і скромним, але загалом позитивним, що відображало гнучкість та швидкість адаптації емігрантів до ринку праці [36]. Крім того, це аргументувало, що розподіл доходів має важливу роль у структуруванні напливу емігрантів, адже якщо він є більш рівним у цільовій країні, ніж у країні походження, тоді найменш кваліфіковані працівники, швидше за все, емігрують до цієї країни, і навпаки [37]. І додатково: більша рівність розподілу заробітку здебільше має місце у багатих країнах, тому модель Роя передбачає, що емігранти з біднішої країни будуть знедолені у контексті своїх знань й навиків, які відповідають їхнім преференціям на ринку праці [38]. А це було безпосереднім поясненням низької інтенсивності еміграційних процесів із країн Вишеградської групи відразу після їхнього вступу в ЄС (принаймні до 2006 – 2007 рр.), бо аналізовані країни регіону у середньому менш заможні порівняно з "старими" державами-членами ЄС (див. табл. 1, 2 і 3), тому їхні громадяни (за винятком громадян Польщі) побоюються, що вони будуть нездатними виконувати роботу, яка відповідає їхнім очікуванням і навикам [39].

Урешті-решт, еміграція та еміграційні процеси з країн Вишеградської групи частково диверсифікувались, але значною мірою унаслідували патерни попереднього розвитку, починаючи з 2004 – 2005 рр. й до сьогодні. На це було чимало ефектів, зокрема: розширення співробітництва в межах ЄС; фінансово-

економічна криза, яка розпочалась у 2008 р.; міграційна криза, яка інтенсифікувалась у 2014 р. Загалом, як свідчать дані табл. 5, еміграційні процеси з країн регіону загалом набирають кількісних обертів, оскільки: сумарна щорічна кількість довготермінових емігрантів із Вишеграду щороку зростає – в Угорщині, Польщі (щоправда, не так стрімко і з чергуванням періодів спадів), Словаччині та загалом у регіоні (принаймні з 2007 до 2012 рр.); середня щорічна кількість емігрантів із регіону була відносно стабільною в 2004 – 2007 рр., але різко зросла й стабілізувалась з 2008 р.; кількість емігрантів із країн регіону в 2008 – 2009 рр. особливо зросла і продовжила це робити в Угорщині, Польщі і Чехії (щоправда, в останній незабаром почала різко скорочуватись). Лише Чехія є прикладом країни, де кількість емігрантів є вкрай варіативною і мінливою, адже вона у своєму піці впродовж аналізованого періоду була у 2008 – 2012 рр., а впродовж 2004 – 2007 й 2013 – 2015 рр. була фактично на майже ідентичному рівні. У кількісно-статистичному зрізі зафіксовано, що найбільше сумарна та щорічна кількість емігрантів у регіоні впродовж 2004 – 2015 рр. була у Польщі, значено менша – в Чехії і Угорщині (у порядку спадання), а найменша – в Словаччині. Загалом у 2004 – 2015 рр. з регіону емігрувало (не враховуючи статистики повернення) понад 2,5 млн осіб (як громадян своїх країн, так і транзитних мігрантів). Серед них: майже 2 млн – з Польщі, понад 0,45 млн – з Чехії, понад 0,2 млн – з Угорщини та лише 0,025 млн – з Словаччини. Щорічно з Польщі емігрує у середньому понад 160 тис. осіб, з Чехії – майже 40 тис. осіб, з Угорщини – понад 17 тис. осіб, а з Словаччини – лише понад 2 тис. осіб. Додатковим фактом і свідченням продовження попередньо встановлених патернів еміграційних процесів стало врахування динаміки зміни сумарної та щорічної кількості емігрантів із країн Вишеградської групи, зокрема у співвідношенні 2015 р. до 2004 р. Так, виявлено, що загалом упродовж цього періоду (рік до року): сумарна кількість емігрантів у регіоні збільшилась в 5,6 раза; середня щорічна кількість емігрантів у регіоні збільшилась також в 5,6 раза. Водночас щорічна кількість емігрантів з Польщі збільшилась у 13,7 рази, в Угорщині – в 11,3 раза, в Словаччині – в 2,4 раза. Натомість у Чехії кількість емігрантів у співвідношенні 2015 р. до 2004 р. скоротилась й становить тільки 74% від періоду відразу після вступу країни в ЄС.

Таблиця 5

Щорічна кількість довготермінових емігрантів з країн Вишеградської групи (2004 – 2015 рр., у щорічному зрізі) [40]

Рік	Угорщина, кількість емігрантів	Польща, кількість емігрантів	Словаччина, кількість емігрантів	Чехія, кількість емігрантів	Сумарно у всіх країнах регіону, кількість емігрантів	В середньому у всіх країнах регіону, кількість емігрантів
1	2	3	4	5	6	7
2004	3 820	18 877	1 586	34 818	59 101	14 775
2005	3 658	22 242	1 873	24 065	51 838	12 960
2006	4 314	46 936	1 735	33 463	86 448	21 612
2007	4 500	35 480	1 831	20 500	62 311	15 578
2008	9 591	30 140	1 705	51 478	92 914	23 229
2009	10 483	229 320	1 979	61 782	303 564	75 891

Закінчення табл. 5

1	2	3	4	5	6	7
2010	13 365	218 126	1 889	61 069	294 449	73 612
2011	15 100	265 798	1 863	55 910	338 671	84 668
2012	22 880	275 603	2 003	46 106	346 592	86 648
2013	34 691	276 446	2 770	25 894	339 801	84 950
2014	42 213	268 299	3 644	28 468	342 624	85 656
2015	43 225	258 837	3 870	25 684	331 616	82 904
Разом за весь період, кількість емігрантів	207 840	1 946 104	26 748	469 237	2 649 929	662 482
У середньому щорічно за весь період, кількість емігрантів	17 320	162 175	2 229	39 103	220 827	55 207
Співвідношення 2015 р. до 2004 р.	11,3	13,7	2,4	0,7	5,6	5,6

Отже, еміграція із країн Вишеградської групи (а також інших країн Центрально-Східної та Східної Європи), починаючи з 1990 р., тобто від колапсу режимів "реального соціалізму", виявилась унікальною у багатьох відношеннях. По-перше, вона була безпрецедентною у швидкості, масштабі і наполегливості порівняно з досвідом еміграції з інших країн – здебільшого через тип реінтеграції колишніх комуністичних країн у світову економіку. По-друге, вона детермінувалась і досі це робить тим фактом, що основу емігрантів із країн регіону становили та становлять молоді і висококваліфіковані люди (їх середній вік менший, а рівень освіти вищий, ніж у населення, яке лишається в країні еміграції). Відтак своєрідний "відтік мозків" співпав із старінням населення у країнах Вишеградської групи, що далекоглядно вплинуло на їхню ефективність і продуктивність. По-третє, еміграція із країн регіону виглядає більш постійною, ніж еміграція з інших країн світу. З одного боку, це зумовлено тим, що для Вишеграду властива переважно економічна еміграція, а з іншого – рух емігрантів із країн Вишеградської групи традиційно спрямований до країн Західної Європи й Північної Америки. А на це є свої причини – різниця у рівнях доходів на душу населення, якості інститутів та інституцій і перспективах зайнятості. Водночас примітно і те, що серед країн регіону ситуація більш сприятлива в Угорщині й Чехії, для яких властивий значний рівень міграції у межах Центрально-Східної, Південно-Східної та Східної Європи, внаслідок чого ці країни зазвичай детермінуються позитивною кумулятивною міграцією. Ситуацію доповнює той факт, що покращення соціально-економічних показників сприяє реміграції, яка на рівні регіону більше притаманна саме для Угорщини та Чехії. По-четверте, еміграція з країн Вишеградської групи соціально-економічно вигідна передусім для країн Західної Європи, а не для самих Угорщини, Польщі, Словаччини і Чехії, а тому потребує комплексної й усебічної реакції на національному та регіональному управлінському рівнях.

Список використаної літератури

1. Okólski M., Topińska I. Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe : Final Country Report Poland, 2012. 60 p. URL : http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8839&langId=en.
2. A continent moving west? EU enlargement and labour migration from Central and Eastern Europe / ed. by R. Black, G. Engbersen, M. Okolski, C. Pantiru. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010. 335 p. URL : http://eprints.soas. ac.uk /22456/1/373639.pdf.
3. Wallace C., Chmouliar O., Sidorenko E. The eastern frontier of western Europe: mobility in the buffer zone // New Community. 1996. Vol. 22. № 2. P. 259 – 286. URL : https://www.researchgate.net/publication/23732451_The_Central_European_buffer_zone.
4. Epstein G. Informational Cascades and Decision to Migrate // IZA Discussion Paper. 2002. № 445. URL : http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download? doi=10.1.1.668.8200&rep=rep1&type=pdf.
5. Alvarez-Plata P., Brücker H., Siliverstovs B. Potential Migration from Central and Eastern Europe into the EU-15 – An Update : Report for the European Commission DG Employment and Social Affairs. Berlin, 2003. URL : ec.europa.eu/ social/BlobServlet?docId=3400&langId=en.
6. Gross Domestic Product per capita, PPP (current international $) / World Bank. URL : http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD.
7. Bauer T., Zimmermann K. An Assessment of Possible Migration Pressure Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe // IZA Research Report. 1999. № 3. 108 p. URL: ftp://repec.iza.org/RePEc/reports/iza3.pdf.
8. Gross Domestic Product per capita growth (annual %) / World Bank. URL : http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG.
9. Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) / World Bank. URL : http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS.
10. Pytlikova M. Where Did Central and Eastern European Emigrants Go and Why? / SOLE/EALE world conference (San Francisco, 2005). 2006. P. 77—114. URL : https://pure.au.dk/ws/files/482/6_phdchap4_MP.pdf.
11. Fertility rate, total (births per woman) / World Bank. URL : http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN.
12. Chiswick B., Miller P. Language Skills and Immigrant Adjustment: What Immigration Policy Can Do! // IZA Discussion Paper. 2004. № 1419. URL : http://ftp.iza.org/dp1419.pdf.
13. Candidate Countries Eurobarometer. European Commission. 2002. URL : http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/cceb/2002/cceb_2002_highlig hts_en.pdf.
14. Borjas G. Immigration and Welfare Magnets // Journal of Labor Economics. 1999. Vol. 17. № 4. P. 607—637. URL : https://pdfs.semanticscholar.org /00a6/5958f563b2ff7b5f218cbf9d47a7c2c28b9c.pdf.
15. Hatton T., Williamson J. What Fundamentals Drive World Migration? // NBER Working Paper. 2002. № 9159. URL : http://www.nber.org/papers/w9159.pdf.
16. Pedersen P., Pytlikova M., Smith N. Selection or Network Effects? Migration Flows into 27 OECD Countries, 1990 – 2000 // IZA Discussion Paper. 2004. № 1104. URL : http://ftp.iza.org/dp1104.pdf.

17. Bratsberg B., Raaum O., Røed K. Immigrants, Labor Market Performance and Social Insurance // IZA Discussion Paper. 2014. № 8292. URL : http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.473.7837&rep=rep1&type=pdf.

18. Kahanec M., Kureková L. Did Post-Enlargement Labor Mobility Help the EU to Adjust During the Great Recession? The Case of Slovakia // IZA Discussion Paper. 2014. № 8249. 37 p. URL : http://ftp.iza.org/dp8249.pdf.

19. Granato N. A Work in Progress: Prospects for Upward Mobility Among New Immigrants in Germany. Washington, D.C. : Migration Policy Institute and International Labour Office, 2014. 23 p. URL : https://www.migrationpolicy.org /sites/default/ files/publications/DG-Employment-Germany-Final.pdf.

20. Massey D., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J. Theories of International Migration: A Review and Appraisal // Population and development review. 1993. Vol. 19. № 3. P. 431—466. URL : http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/ download?doi=10.1.1.667.4527&rep=rep1&type=pdf.

21. Bodnar K., Szabo L. The Effect of Emigration on the Hungarian Labour Market. MNB Occasional Paper. 2014. № 114. URL : https://www.mnb.hu/.../mnb-tanulmany-eng-114-1126.pdf.

22. OECD (2013): Coping with Emigration in Baltic and East European Countries. OECD Publishing, 2013. URL : http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle /7/31166/ Hazans _OECD_2013.pdf?sequence=1.

23. Kahanec M., Kureková L. Did Post-Enlargement Labor Mobility Help the EU to Adjust During the Great Recession? ... 37 p.

24. Zaiceva A., Zimmermann K. Returning home at times of trouble? Return migration of EU enlargement migrants during the crisis // IZA Discussion Paper. 2012. № 7111. URL : http://ftp.iza.org/dp7111.pdf.

25. Hardy T. Labor Outflow from the Visegrad Countries after the EU Accession. Budapest : Central European University, 2010. URL : www.etd.ceu.hu/ 2010/ hardy_timea.pdf.

26. Wallace C. Opening and closing borders: migration and mobility in East-Central Europe // Journal of Ethnic and Migration Studies. 2002. Vol. 28. № 4. P. 603—625. URL : https://etnologia.uw.edu.pl/sites/default/files/wallace_opening_and_closing_borders.pdf.

27. Roy A. Some Thoughts on the Distribution of Earnings // Oxford Economic Papers. 1951. Vol. 3. № 2. P. 135—146. URL : http://faculty. smu.edu/millimet/classes/ eco7321/papers/roy.pdf.

28. Hardy T. Labor Outflow from the Visegrad Countries after the EU Accession...

29. Ibid.

30. Ibid.

31. Wallace C. Opening and closing borders: migration and mobility in East-Central Europe // Journal of Ethnic and Migration Studies. 2002. Vol. 28. № 4. P. 603—625. URL : https://etnologia.uw.edu.pl/sites/default/files/wallace_opening_and_closing_borders.pdf.

32. Stola D. Two kinds of quasi-migration in the Middle Zone: Central Europe as a space for transit migration and mobility for profit // Patterns of Migration in Central Europe / ed. by C. Wallace, D. Stola. London : Palgrave Macmillan, 2001. P. 84—104. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2292616.

33. Hardy T. Labor Outflow from the Visegrad Countries after the EU Accession...

34. Bauer T., Zimmermann K. An Assessment of Possible Migration Pressure Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe...

35. Sinn H.-W. Germany's Economic Unification an Assessment after Ten Years // CESIFO Working Paper. 2000. № 247. URL : https://www.cesifo-group.de/DocDL/WP247.PDF.

36. Gilpin N., Henty M., Lemos S., Portes J., Bullen C. The impact of free movement of workers from Central and Eastern Europe on the UK labour market // Department for Work and Pensions Working Paper. 2006. № 29. URL : http://cream-migration.org/files/Working_paper_291.pdf.

37. Borjas G. Self-Selection and the Earnings of Immigrants // American Economic Review. 1987. Vol. 77. № 4. P. 531—553. URL : http://www.nber.org/papers/w2248.pdf.

38. Roy A. Some Thoughts on the Distribution of Earnings...

39. Brücker H., Defoort C. Inequality and the (Self-)Selection of International Migrants: Theory and Novel Evidence // IAB Discussion Paper. 2007. № 26/2007. URL : http://doku.iab.de/discussionpapers/2007/dp2607.pdf.

40. Population (Demography, Migration and Projections): Main tables. Eurostat. URL : http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/population-data/main-tables.

K. Bialoblocki

THE CAUSES OF EMIGRATION PROCESSES IN THE COUNTRIES OF THE VISEGRAD GROUP

The article is devoted to analyzing the peculiarities of the emigration processes in the countries of the Visegrad Group prior to their accession, in the course of accession and after joining the EU. The author found out the differences in socio-economic development and birth rates in the countries of Western Europe and the countries of the Visegrad Group. As the result, the cyclical and structural causes of emigration processes in the countries of the Visegrad Group were singled out.

Key words: migration, emigration, emigration process, economic emigration, migration management, the countries of the Visegrad Group.